

Műelemzés – műértés. Szerkesztette: Sipos Lajos
Sport Kiadó, Budapest, 1990. 246 p.

A Sport Kiadó gondozásában 1990-ben jelent meg a *Műelemzés – műértés* című tanulmánykötet, szerkesztője: Sipos Lajos.

A könyvborító Banga Ferenc grafikájával vonja magára a figyelmet, humorosan szemléltetve a könyv egyik sajátosságát, a sokszemszögűséget. Sipos Lajos bevezetőjében körvonalazódik a tanulmánygyűjtemény műértés-felfogása, miszerint „a művek (...) megközelíthetők” és a „(...) megközelítésnek sokféle útja van” (7). Következésképpen a teljes befogadáshoz szükség van a műelemzésre, mégpedig a több aspektusú műmegközelítésre.

A Műelemzés – műértés kötet tíz tanulmányból áll, valamint egy *Tudáspróba* fejezetről, mely a tanulmányokhoz készült feladatlapokat, tesztek tartalmazza. A műelemzések mindhárom műnemet reprezentálják. Kronológiai sorrendben állnak, és tízféle lehetőséget mutatnak be a műelemzési eljárások közül. E metodikai gazdagság jelentkezik a konkrét műelemzésekben és a tanulmányokat indító bevezetésekben is, amelyek röviden ismertetik a címben megjelölt módszer kialakulását, fejlődéstörténetét, annak lényegét és eszközrendszerét. Minden írást irodalomjegyzék zár, melynek első pontjában a módszerrel kapcsolatos könyvek bibliográfiái állnak, második pontjában pedig az elemzett műről, illetve annak szerzőjéről íródott tanulmányok. Az egyes műelemzésekben való tájékozódást nyomdatechnikailag is segíti a kötet, kiemelt szavaival, szó szerkezeteivel, hisz ezek egyben vázlatát is adják az adott tanulmánynak, és kategóriáit a hozzá tartozó módszernek. A tudáspróbák a tanulmányokra épülnek. Kérdések formájában tartalmazza azokat a lényegét, de igényelik a művel kapcsolatos kor, műfaj, a költői, írói pálya stb. ismeretét, az ilyen irányú tájékozottságot is. A gyűjteményt az 1989-es (bölcsezzettudományi karokra szóló) magyar felvételi feladatlap zárja, teljesebbé téve a tudáspróba tesztek sorát.

Az *ontológiai drámaelemzés lehetőségei* címmel Bécsy Tamás tanulmánya nyitja a kötetet (8-33). Az írás első része az általában vett drámaelemzéssel, második része egy konkrét műértéssel: Ibsen *Solness építőmesterének* bemutatásával foglalkozik. A tanulmányt indító gondolatmenet a drámaelemzés buktatóiról és arról a szükségszerűségről szól, hogy a drámát a maga műnemében lehet csak teljes értékkel vizsgálni, azaz figyelembe kell venni a művészi megformáltságot az élet és a művészet felől nézve egyaránt. Hisz „(...)a forma a mű létmódját teremti meg” (9), s az ontológiai elemzésnek ezt, s e létezésből adódó törvényszerűségeket kell vizsgálnia. Ennek kapcsán Bécsy Tamás felvázolja Lukács György munkamodelljét és Arisztotelész négy ok-tényezőjét. Végigkíséri a drámaelméleti iskolák kialakulását, és kiemeli azt a két legfontosabb vonatkozást, melyek a XX. századi drámaelméletek sokszínűségét adták, s csak az „alakosság” megállapításáig juthattak kiindulópontjuk jellegéből következően. Ha azonban a drámaelemző abból az arisztotelészi felfogásból indul ki, hogy az író tevékenysége az utánzás, a valódi formateremtő elvhez juthat, melynek törvényszerűségei „(...) véglegessé, befejezetté, időtlenné teszik az anyagot, a valóság embereinek cselekvéseit” (13) – hangsúlyozza

Bécsy Tamás. A dráma meghatározásához pedig a nevek és dialógusok, valamint a közöttük lévő viszony szerepének a leírásával vezet el a szerző. A műnemtől független drámabemutató mellett a másik buktatóként a dráma és színjáték viszonyának tisztázatlanságát jelöli meg az elemzésben. Fontosnak tartja a két művészi ágazat önálló voltának felismerését, s az önállóság érvényesítését a műértésekben.

A Solness építőmester ontológiai drámaelemzése a tanulmány eddig kifejtett koncepcióit érvényesíti. Ezért elszigetelt Ibsen művét minden interpretációjától, a műről készült kritikák és elemzések közül pedig csak azokat juttatja érvényre, amelyek a mű alapproblémájával az alakok közötti viszonyba beépített világszerűséget jelölik meg. A viszonyváltásokat vizsgálva, Bécsy Tamás megállapítja még, hogy a Solness építőmester a középpontos drámák típusába tartozik, s e besorolást korábbi tanulmányával és a dráma alakjainak vizsgálatával támasztja alá.

A lírai műnemhez tartozó művekről készült tanulmányok sorát Berzsenyi Dániel: *Barátimhoz* című versének elemzése nyitja (34–47). A szerző Jobbágyiné András Katalin, elemzési módszere pedig az *explication de texte* metodikájából nő ki. A műalkotásból kiindul, francia születésű szövegmagyarázó módszer az elemzés menetét hat lépésben szabja meg. A tanulmányíró bemutatja, hogy az *explication de texte*, kötöttségei ellenére, illetve az éppen ebből adódó következtettségével, milyen pozitívumokat nyújt a vele dolgozó műelemzőknek. A szövegmagyarázó módszer első lépésének megfelelően a mű keletkezésének körülményeit, a vershez tartozó pályaszakasz életrajzi háttérét tárja föl először, majd a cím és szöveg közötti viszonyt, s ennek kapcsán az episztolikus-ságot vizsgálja. A szerkezeti tagolódás kettes, illetve hármas osztása mellett az időszekszegmentálását is kimutatja a szerző. E jellegzetességekből adódik a „szerves forma” (38), mely a nagy Berzsenyi-elégiák sajátja. A műfaj ciklus jellegére, a Berzsenyi teremtette jelképrendszer visszatéréseire tesz utalást az *explication de texte* részletes elemzési szakasza keretében, és strófáról strófára haladva kiemeli a sajátos képeket. A műfaji besorolás nehézségeit, a verstani, zenei vonatkozásokat mutatja be végül a tanulmány, összegzésében pedig a Berzsenyi-elégiák közös jegyeit világítja meg, s megállapítja, hogy azok ugyanazon ciklusba tartozó támvariációk tulajdonképpen.

A szemiotikai elemzés kérdései címmel Pála Károly Petőfi-verset elemez (48–63). A szemiotika eszközszerét, vizsgálati módszerét egy „népdalszerű dal”, a *Befordultam a konyhára* vizsgálatával mutatja be. Felvázolja az igen fiatal diszciplína keletkezését, fejlődésének történetét, részterületekre tagolódását, bemutatja a különböző jeltudományi iskolák fogalomrendszerét, kategóriáit, melyeket a műelemzés során használ. Mivel a szemiotikai irodalomelemzésnek nincs egységes gyakorlata, ezért Pála Károly nem alkalmazza egyik iskola módszereit sem kizárólagosan. Maga válogatja ki a kategóriákat (norma, mélystruktúra, felszíni struktúra stb.), melyek az adott költemény elemzésében a legcélravezetőbbek.

A *Befordultam a konyhára* című verset életrajzilag és műfajilag mutatja be először a tanulmány, majd ezt a szöveg alapszerkezetét alkotó narratív váz, motívumpár és vezérmotívum taglalása követi. Pála Károly külön foglalkozik a normával, mely a vershelyzet jellemzőiből adódik, a motívumok metaforizálódásával, a variációs jelenségekkel, a kompozíciós egység hármasságával. A vers jellegzetességeit ugyanakkor modelálja is, befejezőképpen pedig további vizsgálati lehetőségekre hívja fel a figyelmet.

Kecskés András *A műalkotás ritmikája* című tanulmányában Ady Endre *Harc a Nagyúrral* című versét elemzi (64–86). A szerző korábbi verstani kutatásait összegző bevezető után a részletes verselemzés következik, majd három melléklet komplex ritmusképlettel: a hangzástényezők összesített adataival versszakonként és szótaghelyzetként, illetve sortípusonként és a versegész tekintetében. A tanulmányindító gondolatokban a funkcionális verstan és a komplex ritmikái elemzés kialakulásáról és jelentő-

ségéről szól a szerző, majd a magyar költészetben lehetséges ritmuselvekről, mértékrendszerekről. Az ütemhangsúlyos rendszerű sortagolás, az időmértékes sortagolás és a szimultán verselés bemutatását példákkal illusztrálja, illetve a komplex ritmikai elemzés leírására alkalmas jelrendszer ismertetésével teszi teljessé e bevezetőt.

A Harc a Nagyúrral elemzését a vers keletkezéstörténetével kezdi Kecskés András, és kiemeli annak balladai tömörségét, az „én”-t az „ő”-vel szembeállító drámaiságát, monologikus jellegét, feloldatlan konfliktusát, a lírai én „kettős kudarcát”, a versben megrajzolódó „tehetetlenség” sajátos adys értelmezését. Ezek után mindennek a vers hangzásvilágában, ritmikai szerkezetében való tükröződését vizsgálja. Felírja a kikövetkeztethető szimultán sormértéket, a nyomatékösszegzés, illetve nyomatékmegosztás eseteinek versszakonkénti eloszlását. Kiemeli a versben és Ady költészetében fontos szerepű „én” és „űj” (75) szavak előfordulásait, vizsgálja azok metrikai helyzetét, majd a kulcsfogalmak előfordulása alapján megállapítja, hogy a vers arany metszetes szerkezetű. A szimultán verselés jellegzetességeit, illetve az azoktól való eltéréseket, kivételeket külön kiemeli és vizsgálja a tanulmányíró, megmutatja ezek kapcsolatát a vers jelentéssíkjaival. Összegzésképpen pedig rámutat arra, hogy a Harc a Nagyúrral hangzásvilágának sokoldalú, komplex feltárása milyen verselemzési szempontokhoz nyújthat segítséget.

Kelemen Péter Babits Mihály *Vakok a hídon* című versét vizsgálja *hermeneutikai analízissel* (85–105). Arisztotelész fogalommagyarázatától, Schleiermacher és Dilthey elméletén keresztül, a hermeneutika újkori reneszánszáig, a Gadamer-féle megközelítésig vezet el vázlatos ismertetéssel a tanulmány. A történeti áttekintés mellett kiemeli a hermeneutikának, mint a megértés filozófiájának, lényeges sajátosságait is, és hangsúlyozza az interpretátor horizontjának jelentőségét a „szövegértelem újraélesztésében” (86).

Kelemen Péter a hermeneutikai analízis során a strukturalizmus eszköztárából is használja. Először a vers keletkezéstörténetéről ír, adatok, a lehetséges inspiráló élmények megjelölésével, majd vizsgálja Babits költői korszakait a versben fontos szereppel bíró viszonyrendszer szempontjából: a görög mitológia elemeinek és a keresztény motívumkincs részeinek kölcsönhatásából. Megállapítja, hogy a görög mitológiát e versben az új életérzéssel telítődött keresztény szimbólumok egészítik ki, s a Vakok a hídon ezáltal a motívumkereszteződés reprezentáns versévé válik. A „folyó”, a „vak”, a „csönd”, a „híd” képeit emeli ki a tanulmányíró, s nemcsak a most elemzett vers, hanem a korábban születettek tükrében is megvilágítja mind a görög, mind a keresztény szimbólumrendszerben azok jelentését. Majd az elemek tragikusságának és komikusságának viszonyát vizsgálja, ezzel kapcsolatban a hangnemek keveredésére, a zárlat groteskségére mutat rá. A tanulmány a mű interpunkciós sajátosságainak, a képversre emlékeztető vonásainak, ritmikájának elemzésével zárul.

A *strukturalista elemzés lehetőségeit* Juhász Gyula *Tápai lagzi* című versének elemzésével mutatja be Honti Mária (107–121). A strukturalizmus – e Saussure-tól elindult módszer – az egészet az alkotórészek összefüggésrendszeréből vizsgálja. A legfontosabb alapelveket formalizálja, törekszik a redukálásra, a modellekkel való lényegmegragadásra, a nem öncélú kvantifikálásra. Ingarden rétegelmélete a strukturalizmus koordináta-rendszeréül szolgál. E módszer rövid bemutatása után megjelöli a szerző, mi az, amiben eltér a hagyományos metodikától a Tápai lagzi elemzése során.

Honti Mária a szöveg és a cím viszonyának vizsgálatával kezdi elemzését, s ebből bontja ki Juhász Gyulának Tápéhoz fűződő élményeit s a költészetében az alföldi falu kapcsán kibontakozó szimbólumrendszert. A képiség és a kompozíció szempontjából történő vizsgálódás adja az elemzés következő fázisát, mely elsősorban az idő- és térkezelést, a konnotatív és denotatív jelentésszintek bemutatását tartalmazza. Hogy az elembertelendést, az elidegenedést nem „abszolutizálja” a költő, ezt a harmadik

versszak egy mondatának elemzésével, a hangszimbolikai sajátosságok kimutatásával, a nyelvi-stilisztikai szint vizsgálatával igazolja, s emeli ki Honti Mária, mint a költemény fontos motívumát, morális kérdését. A tanulmány záró sorai a vers befejező szakaszának szintetikus jellegére, gondolkodói attitűdjére hívják fel a figyelmet.

A líra műnemébe tartozó alkotások sorát Pach Éva József Attila *Ódájáról* készült tanulmánya zárja, mely az *eszmetörténeti szempontú* elemzésekhez ad jó példát (122-139). Pach Éva Mme Staëlnak Boileau álláspontját elvető, eszmetörténeti, társadalmi szempontú műmegközelítéséből indul ki, de utal más kiindulópontot képviselő szerzőkre is. Felteszi a kérdéseket, melyeket egy eszmetörténeti analízisnek meg kell válaszolnia, majd néhány mondattal ebből az aspektusból – a konkrét elemzést megelőzve – értékeli József Attila költészetét, életművét.

Az Óda emlékreprodukciója a mindennapitól eltér, azzal ellentétes úton halad. Ezért a köznapi látásmódot az „esztétikum közegeivel itatja át” a költő (126), s ezt ritmikai sajátosságok, szóhasználatbeli, grammatikai jellegzetességek és képrendszerek segítségével láttatja a tanulmányíró. A vertikális elemzés mellett megjelenik a lineáris: a versszakok tükrében, a haladás irányában történő bemutatás is, pl. az emlékezés folyamatának leírása során, amikor Pach Éva a vers művészi újratерemtésének a mindennapi emlékreprodukcióhoz való viszonyát vizsgálja. Elemzi ezen túl, hogyan veszíti el objektivitását a tér, az idő, hogyan autonómiáját a lírai én, miképpen érzékeltetik a vers akusztikai elemei a gyászt, a vers milyen elemeiben tükröződik az elválástól való félelem, a mindenség és a magány kettőssége. A tanulmány elején feltett eszmetörténeti kérdésekre keresi a választ a továbbiakban a szerző, s ehhez megvizsgálja azokat a filozófiai hatásokat, melyek az Óda megírásáig befolyásolhatták a fiatal költőt. Két elméletet, két szerzőt jelöl meg erre vonatkozóan Pach Éva: az objektív idealizmust és Hegelt, a materializmust és Marxot. Ezután megállapítja, hogy az Ódában a két filozófia már eggyé olvadt, sajátosan József Attila-ivá lett.

A Műelemzés – műértés epikai tárgyú tanulmányainak hármasát novellaelemzés nyitja. A szerző Cserhalmi Zsuzsa, írásának címe: *A novellelemzés alapfogalmai* (140–149), keretében Krúdy Gyula művét, a *Farsangi Pál különös kalandjait* vizsgálja a szerző. Előbb bemutatja a novella fejlődéstörténetét, majd jellegzetességeinek summázatával definiálja a műfajt, elkülöníti típusait – egyúttal felvázolva lényegüket –, és ismerteti a prózatechnikai eljárásokat.

A denotációs szint leírása után a szerző a forradalom motívuma köré rendezi, illetve belőle bontja ki az elemzés újabb szempontjait: az időtényezőt: fiktív és konkrét, az értéktartalmakat: az értékrendet s az értékhierarchiát. Az értékrend kérdése determinálja ezután az elemzést. Ennek kapcsán a régi és az új világ, az öreg- s az ifjúkor áll szemben egymással, illetve kapcsolódik össze a novella értékrendjének dinamikájában. Krúdynak e sajátos novellája – jegyzi meg záró gondolatként Cserhalmi Zsuzsa – iro-
nikus értékszerkezetű.

Cserhalmi Zsuzsa *A regényértelmezés szempontjai* címmel Móricz Zsigmond *Tündérkertjéről* írta e kötetben második tanulmányát, melyet a regény, ezen belül is a történelmi regény és a prózapoétika fejlődésének bemutatásával kezd (150–162). A Tündérkert keletkezéséről és kritikáiról szólnak a bevezető gondolatok. Ezután a valósághoz való viszonyból kiindulva, a befogadás akadályát képező sajátos paradoxonra is rávilágít Cserhalmi Zsuzsa. Vizsgálja mennyiségmutatóval, történetfilozófiai megközelítéssel és a hatalom, illetve tömeg viszonyának aspektusával is, miért nő még az eredeti elképzelésen is túl Báthory Gábor alakja a trilógia első részében, s hogyan közelíthető meg a főszereplő a magyar irodalom hagyományaival, a magyar mitológia motívumai-
val. A szöveg dialógusainak vizsgálata, az irracionalizáló hatás s a térszerkezet bemutatása után részletesen vizsgálja a tanulmány a szimbolista vonásokat. A szolgaság és

pásztorolás mint a hatalom gyakorlásának egyetemes feltételei, a több helyütt felbukkanó ablak-motívum, a számok, a „kisdud ország” és szinonímái a legfontosabbak a Tündérkert szimbolikájában. Végül a sokféle aspektussal élő, de a sokféleséget egységbe fogó tanulmány a regény által jelzett lehetséges irányról szól, „melynek etikuma (...) a hétköznapiak morálja, a praxis értékű program” (161).

Bulgakov *Mester és Margarita*-járól Spira Veronika készített *hermeneutikai elemzést* (163–179). A tanulmány igen gazdag irodalomra támaszkodik, jegyzetével is segíti a külföldi és hazai műelemzésekben való tájékozódást. A Luthertől indult három fázisos szövegvizsgálatot a ricœur-i teljesebb szintézissel cseréli fel Spira Veronika, azzal a módosítással, hogy a naiv olvasat és a megértés megértésének (164) fázisát kihagyja. Így vizsgálatának tárgya hármas: elemzi a struktúrát és narrációt, a szimbólumrendszert és a szöveg jelentésének létre való vonatkozását. Bevezetésképpen az írói életműben és az európai regényirodalomban helyezi el a vizsgált regényt. Majd a Mester és Margarita struktúrájához közelítve, előbb egy gazdag műfaj-családfát vázol fel a tanulmányíró, kimutatva e regény kapcsolatát a poème d’humanitéval, a misztériumjátékokkal, a menipposzi szatírával, a doppelromannal, az orosz regénnyel, a mítosz-, a brocki polihisztorikus és a parabolaregénnyel. A struktúra alapelveként az időtényező és a narráció kettősségében is jelentkező dualizmust s a mítoszok és szimbólumok adta hármas rétegződést jelöli meg. Ezen a skolasztikus elrendeződésen túl azonban leírja a szerző – már egy korábbi tanulmányában is – azt a labirintus-elvet, mely alapot ad a mű több-rétegű jelentésvizsgálatához. A síkok közötti viszony többféleségét szintén a műelemzés tárgyává teszi Spira Veronika. A műértés második fázisában a létmodelleknek megfelelően tagolódó szimbolikus időszerkezetet, a harmadik fázisában a létnek az idővel és az etikummal való összefüggéseit vizsgálja. Ennek keretében felvázolja a regény értékstruktúráját, s a többértelműséget nem ismerő etikai szerkezetet. A tanulmányt záró gondolatok a körkörös hermeneutikai megértés elvéről és a hermeneutika mint multidiszciplináris tudomány más tudományokhoz való viszonyáról szólnak.

A Sipos Lajos szerkesztette *Műelemzés – műértés* című kötetet haszonnal forgathatják mindazok, akik a „ma is érvényes és funkcionáló műelemzési eljárások” történetét és fogalomrendszerét kívánják megismerni, akik irodalmi jártasságukat akarják próbára tenni, és akik a megértés teljességére törekcszenek.

Varga Emőke

Kanyó Zoltán: Szemiotika és irodalomtudomány. Válogatott tanulmányok
JATE Kiadó, Szeged, 1990. 400 p.

Kanyó Zoltán irodalomelméleti munkáit olvasva a recenziens egyszerre van könnyű és nehéz helyzetben. Könnyű a helyzete, mert a szerző irodalomelméleti közéletünkben szokatlan módon világosan és egyértelműen fogalmazza meg álláspontját, illetve mert – a szerzővel szemben – megadatott neki a történeti rálátás lehetősége, az, hogy némi betekintése lehet a vizsgált problémák elmúlt tíz évnyi történetébe. Nehéz viszont a helyzete, mert a szerző megállapításainak nagy részével egyetért, hiszen a megírásuk óta eltelt idő alatt azok számos ponton bizonyítást nyertek, és mondhatni, irodalomtudományi közhellyé váltak. Éppen ezért a tanulmányok áttekintése során igyekszünk a szerző felfogásának leginkább azokat az általános-elméleti vonatkozásait ki-